



THE STUDY OF THE HISTORY OF SAMARKAND BY RUSSIAN HISTORIANS (LATE XIX EARLY XX CENTURY)

Orif Khabibullaev

Senior Lecturer, Department of “Social Humanities and History”
Tashkent International University of Finance Management and Technologies
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Childukhtaron, “archeology of the nobility”, underground tomb, Dakhbet, Tuytepa, Chorloktepa, Chodak, Chust, Aksikent, Samaria

Received: 15.12.24

Accepted: 17.12.24

Published: 19.12.24

Abstract: This article provides detailed thoughts and information about the study of historical and architectural monuments and monuments of the city of Samarkand in the late 19th - early 20th centuries by Russian historians.

САМАРҚАНД ТАРИХИНИНГ РУС ТАРИХШУНОСЛИГИДА ЁРИТИЛИШИ (XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИ)

Ориф Хабибуллаев

“Ижтимоий гуманитар фанлар ва тарих” кафедраси катта ўқитувчиси
Тошкент халқаро молиявий бошқарув ва технологиялар университети
Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Чилдухтарон, “дворян археологияси”, “ер ости даҳмаси”, Дахбет, Туйтепа, Чорлоқ тепа, Чодак, Чуст, Ахсикент, Самария.

Аннотация: Ушбу мақолада рус тарихшунослари томонидан XIX аср охири XX аср бошларида Самарқанд шаҳрининг тарихий-меъморий ёдгорлик ва обидаларини ўрганилиши ҳақида атрофлича фикр юритилган ҳамда маълумотлар келтирилган.

ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ САМАРКАНДА РОССИЙСКИМИ ИСТОРИКАМИ (КОНЕЦ XIX НАЧАЛО XX ВЕКА)

Ориф Хабибуллаев

Старший преподаватель кафедры Социально-гуманитарных наук и истории
Ташкентский Международный Финансовый Университет управления и технологий
Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Чилдухтарон, “дворянские археология”, подземная гробница, Дахбет, Гуйтепа, Чорлоктепа, Чодак, Чуст, Аксикент, Самария

Аннотация: В данной статье даны подробные мысли и сведения об изучении историко-архитектурных памятников и памятников города Самарканда в конце XIX - начале XX века российскими историками.

Кириш. (Introduction). Самарқанд асрлар давомида йирик маданият ўчоғи бўлиб келган бўлиб, шаҳарда яратилган моддий маданият намуналари бу нарсанинг яққол намунаси. Маънавият ва маърифат ўчоғи бўлиб келган шаҳар ўзининг ўтмиши билан ҳам доимо кишилар эътиборини ўзига жалб қилиб келган. Самарқанд XIV-XV аср иккинчи ренесанс даврида бутун ер юзининг сайқали деган шарафли номга сазовор бўлган. Бугунги кун юртимизда амалга оширилаётган янгидан янги ислохотлар ва бунинг натижасида биз кадамқўяётган учинчи ренесанс даври Самарқанд бутунлай ўзгача янги қиёфа касб этмоқда.

Шаҳарнинг кўҳна тарихини ўрганиш XIX асрнинг II-ярмидан бошланган бўлиб, унинг илмий жиҳатдан асосли ёритилиши XX аср биринчиярмига тўғри келади. Қадимги ва кўҳна Самарқанд шаҳри тарихини ўрганиш борасида кейинги йилларда ҳам кўплаб ишлар амалга оширилди ҳамда Самарқанднинг 2750 йиллик ёши илмий жиҳатдан асослаб берилди

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили (Literature review). Самарқанд шаҳри тарихини маҳаллий тарихчи олимлар каторида рус шарқшунослари Григорев В. В., Веселовский Н. И, Бартольд В. В, Н. И. Вяткин, О. И. Сенковский, П. С. Савелев, Х. Д. Френ, Н. В. Ханков, П. И. Лерх, В. В. Радловлар Ўрта Осиёни хусусан, Самарқанд тарихини ўрганишда катта илмий ишларни олиб боришган. Улар орасида Н.И.Веселовский, В.Л.Вяткин ўзига хос ўрин эгаллаб, уларни Самарқанд тарихини илмий жиҳатдан ўрганиш асосчиларидан десак ҳам адашмаймиз. Зеро, уларнинг Самарқанд шаҳри тарихи бўйича яратган ишлари кейинги тадқиқотчилар учун асосий қўлланма бўлиб келган.

1884 йилда Н.Веселовскийни Ўрта Осиёга биринчи сафари амалга оширилиб у бевосита Афросиёб харобаларида тадқиқот ишларини олиб бориши лозим эди. Бунга қадар Афросиёб худудида Крестовский томонидан қазилма ишлари амалга оширилган эди.

Самарқандга 1885 йил март ойининг охирида келади. У ўтган тўрт ой мобойнида Фарғона водийсида Туйтепа, Чорлок тепа, Чодак, Чуст, Ахсикент, Косон, Ўзган, Уш худудларида қазилма ишларини олиб боради. Лекин 4 ой ичида бундай кўп ёдгорликларни ўрганилиши Шишкин томонидан Веселовскийнинг қазилма ишлари борасидаги услублари шубҳа остига олинади. У Веселовский кўпроқ қазилма шароитида фактикмаълумотлар олишдан кўра қимматбаҳо буюмлар топишга мойилроқ бўлган деган фикрни билдиради. [1] Бунга қарама қарши равишда Лунин Веселовский Самарқанд ёки Ўрта Осиёга олтин ёки қимматбаҳо буюмлар туплаш учун эмас балки ўлкани илмий тадқиқ этиш учун келган

деган фикрни билдиради.[2]

Тадқиқот методологияси (Research Methodology). Тадқиқотда тизимли-таҳлил, тарихийлик, мантиқийлик, комплекс ёндашув, методологияларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results). Самарқанд шаҳри тарихини ўрганишга киришган рус олимлари шаҳарни бутунлай кўздан кечириш ишларини амалга оширишга киришишган. Жумладан, И.Веселовский биринчи навбатда Афросиёбхаробаларини кезади ва шаҳар харобларини ўраб тўрган ташқи деворлардан ташқари ички деворлар борлигини ҳам қайд этади. Александр Македонский босқини даврида Мароқанд Афросиёб ўрнида бўлганлиги ҳамда у 1220 йилда Чингизхон томонидан вайрон қилинган деган фикрни билдиради.

Рус тарихчиси В.А.Шишкин эса Веселовскийни қазишма ишларини олиб бориш усули бўлмаганлигини қайд этади. У ўз асарида Веселовскийнинг Археология комиссиясининг қазишма ишларини олиб бориш борасида кўрсатмасига риоя қилмаган деган фикрни билдиради.[4]

Веселовский фаолиятига Фармоковский, Лунин, Арцеховскийлар жуда ҳам ижобий фикр билдиришган. “Айрим кимсалар Веселовскийни хазина изловчи сифатида кўришади”- деб ёзади. Лекин Фармоковский бунга қарши чиқади. Лунин ҳам Веселовский ҳақида илиқ фикр билдириб, Веселовский йўл қўйган камчиликларга қарамасдан Афросиёб тарихини ўрганишни биринчи бўлиб бошлаб берди деб қайд этади. [5]

Веселовский фаолиятининг яна бир қирраси бу унинг Самарқанд тарихига доир манбаларни тадқиқ этганидир. Шундай манбалардан бири Мир Абу Тохир Садр Самарқандийнинг “Самария” асаридир. “Самария” асари XIX аср бошларида Абу Тохирхўжа томонидан яратилган. Ушбу асар 11 боб, муқаддима ва хотимадан иборат бўлиб, Самарқанднинг бунёд этилиши тарихи, шаҳарнинг “Самарқанд” деб аталиши сабаблари, географик ҳолати, об ҳавоси ва XIX асрнинг учинчи чорагига қадар сақланиб қолган осори атиқалари, шунгдек, масжид ва мадрасалар, кўшқлар ва мазорлар ҳақида маълумот беради. Бундан ташқари, асарда машҳур тарихий шахсларнинг ҳаётига оид ахборотлар ҳам кўп. Самарқанд тарихи учун қимматли бўлган ушбу асар В. Л. Вяткин томонидан биринчи марта рус тилига таржима қилиниб, 1898 йилда Самарқандда чоп этилади. [6]

Масалан унга қуйидаги маълумотлар кирмай қолган:

1. Шердор мадрасасининг равоқига шер ва офтоб суратининг солиниши сабаблари ҳақидаги гаплар (19-саҳифа)
2. Бурҳониддин Марғилоний ва у дафн этилган ўрин ҳақидаги маълумот(36-саҳифа)
3. Хўжа Ахрор ҳаётига оид айрим сўзлар (18-саҳифа)
4. Хўжа Дониёл ва Хўжа Рашиддин ҳақида баъзи бир қимматли маълумотлар(40-

саҳифа)

5. Хўжа Муҳаммад Башарга оид бир икки жумла (52-саҳифа)

6. Абу Тохирхўжанинг ўзи ҳақида маълумот (53-саҳифа)

7. Пирим шайх Азизон вафоти тўғрисидаги тарихлар (52-саҳифа) ва бошқалар. Ундан ташқари, Амир Темур Ҳиндистондан мато ортиб келтирганфиллар сони 91 (14-саҳифа) ва Қусам ибн Аббос дафн этилган ўрин “Фор ёнида” деб ёзилган (22-саҳифа). [14]

Хулоса ва таклифлар (Conclusion/Recommendations). Ўрта Осиё хусусан Ўзбекистон Россия империяси томонидан босиб олингандан сўнг ҳам бу ҳудуддаги ўзаро илмий жараёнлар эндиликда рус олимлари билан биргаликда, маҳаллий халқ вакиллари томонидан ҳам олиб борилган. Самарқанд мавзуси Рус тарихшунослигида энг кўп юритилган. Мақоланинг асосий қисмида В.И. Веселовскийнинг Ўрта Осиёда хусусан Самарқандда олиб борган ишлари ва уларнинг умумий ҳаёт йўли ҳақида маълумот бериб ўтишга ҳаракат қилдим. Веселовскийнинг руйи замин сайқали бўлган Самарқанд ҳудудида олиб борган ишлари, рус тарихшунослигида турли талқин қилинишининг сабабларига ҳам аниқликкритишга ҳаракат қилдим. Рус олимлари томонидан шаҳарнинг тадқиққилиниши, кўпроқ моддий бойликларни излаб топиш учун бўлсада тарихимизга маълум бўлмаган жуда кўп маълумотлар аниқланди. Бундан ташқари Н.В. Веселовский томонидан Абу Тохирхўжанинг “Самария” номли асарини таржима қилиниши катта ахамиятга эгадир. Веселовскийни ҳақли равишда Ўрта Осиё тарихий обидалар тадқиқотчиларининг асосчиси десак адашмаймиз. Юқоридагилардан хулоса қиладиган бўлсак Самарқанд асрлар давомида инсоният цивилизациясининг фан ва маданиятнинг қадимий марказларидан бири бўлиб, жаҳон маданияти ва фани таракқиётига беқиёс ҳисса қўшган шаҳарлардан биридир. Шундай экан унинг тарихи доимо тадқиқотчилар диққат марказида бўлиб, келгани ҳам бежиз эмас.

Фойдаланилган адабиётлар (REFERENCES)

1. Якубовский А.Ю. Из истории археологического изучения Самарканда-тр. Отдела Востока Государственного Эрмитажа Т-ИИ. Л-1940г. с291
2. Лунин Б. В. Средняя Азия в научном наследии отечественного востоковедения. Т-1979г. с-62-67.
3. Шишкин В. А. К истории археологического изучения Самарканда- тр. Отделяя Востока Государственного Эрмитажа Т-И. Т-1940г с-26-27.
4. Умняков И. И. Аннотированная библиография трудов В. В. Бартольда. Т-1977.с-208.
5. Лунин Б. В.Самаркандв отечественной и мировой науке - в кн.История Самарканда. Т-II. с-75
6. Қаралсин: Самария. “Описание древностей и мусульманских святшнь Самарканда” Абу Тахир Ходжа, перевод В.Л. Вяткина. СКСО, ВИ, Самарканда, 1898, стр 153-259.